

راهکارهای دستیابی به الگوی زن مسلمان موفق در ایفای نقش های

اجتماعی

سیده زینب عبادی^۱

چکیده

تبلور شخصیت و هویت انسانی به عوامل گوناگونی از جمله امکان تاثیرگذاری از رهگذر حضور در نقش های اجتماعی وابسته است. از این رو، در حرکت احیاگرانه پیامبران الهی و از جمله پیامبر اعظم (ص) توجه ویژه‌ای به این موضوع شده است تا آنجا که با هدف پاسداشت هویت و کرامت انسانی زن مسلمان موفق، با در نظر گرفتن حقوق متناسب با توانمندی‌های او به همراه انتظار انجام تکالیف و وظایفی در شأنش، از مقام زن در برابر مرد کاسته شد و از این طریق امکان تحقق استقلال شخصیتی و رفتاری برای جنس زن فراهم آمد. هدف از پژوهش حاضر، راهکارهای دستیابی به الگوی زن مسلمان موفق در ایفای نقش های اجتماعی است. رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله در زدودن خرافات جاهلیت و معرفی جایگاه شامخ زن در زندگی اجتماعی، در رفتار آن بزرگوار با فاطمه زهرا (علیه السلام) تجلی یافت. به رغم همه این اقدامات در پی وفات آن حضرت، باردیگر بیم آن می‌رفت که با تقویت تفکیک عرصه خصوصی از عمومی، جنسیت بر هویت غلبه یابد و انسانیت زن در پیشگاه مردانگی مرد ذبح شد. از این رو، اقدامی قاطع لازم می‌آمد که با گرمی‌داشت مقام زن، کرامت انسانیت را پاس نهد و این مهم جز از رهگذرخاندان نبوت و آن هم به دست تربیت شده بلافصل نبی، شدن نبود. پژوهش حاضر، با روش توصیفی، تحلیلی و به روش کتابخانه ای گردآوری شده است.

کلیدواژه: راهکار، الگو، زن، جامعه.

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه کوثر

مقدمه

اهمیت و ضرورت سعادت‌مندی انسان و جامعه انسانی و رضایت خداوند متعال به اندازه ای است که اسلام ناب محمدی برای پاسخ گویی به نیاز انسان ها و رساندن به این سعادت، الگوهای تربیتی و نمونه های عینی کمال را معرفی کرده است. یکی از مهم ترین شیوه های تعلیم و تربیت روش الگوگیری است. اسلام نیز برای تربیت و تعالی انسان ها بر این اصل مهم تاکید نموده است. از آنجایی که یک زن مسلمان موفق در خانواده می تواند در موقعیت های مختلفی ایفای نقش کند و تاثیرگذار باشد، ضروری ترین امر برای او جهت تاثیرگذاری بر خانواده به عنوان مهم ترین عنصر فرهنگ ساز، آشنایی با این نقش ها و کارکرد آنها است؛ که نقش همسری یکی از مهمترین این نقش ها است و از آنجایی که زنان امروز از جایگاه اصیل و مقام والای خود یعنی همسری و مادری فاصله گرفته اند، باید به دنبال راهی برای گوشزد کردن این نقش ها و منزلت آن در خانواده بود، با توجه به سیره عملی و جایگاه بلند و مقام عصمت حضرت زهرا(سلام الله علیها) قطعاً ایشان بهترین و جامع ترین اسوه در نقش همسری برای زنان عصر حاضر می باشند. جهت تبیین الگوهای رفتاری حضرت زهرا(سلام الله علیها) باید به بررسی سیره عملی ایشان در خانواده و تطبیق و مقایسه سیره همسرمداری حضرت زهرا(سلام الله علیها) با همسرمداری زنان عصر حاضر پرداخته شود. این تحقیق درصدد بیان راهکارهای دستیابی به الگو زن مسلمان موفق در ایفای نقش های اجتماعی است که تا زنان امروز که از ارزش ها و فرهنگ اصیل اسلامی فاصله گرفته اند یا آن را به دست فراموشی سپرده اند، زندگی این بانوی بزرگوار را به عنوان یک الگو اسلامی خود قرار داده و به برداشت از آن بانو به رشد و کمال خود و خانواده کمک کنند تا جامعه ای پویا بسازند.

کتاب و مقالاتی در این زمینه و در ارتباط با موضوع پژوهش به صورت پراکنده نوشته شده است و هرکدام از این پژوهش‌ها به یک بحث در ارتباط با این موضوع پرداخته‌اند ازجمله در کتاب: الگوی اجتماعی، پایگاه و نقش زن مسلمان در جامعه اسلامی بر اساس دیدگاه حضرت امام خمینی (ره)، نویسنده: فاطمه صفری، ۱۳۷۴، در این کتاب، به الگوی اجتماعی، پایگاه و نقش زن مسلمان در جامعه بر دیدگاه امام خمینی (ره) پرداخته است. در کتاب: الگوی زن، نویسنده: امیر حسین بانکی پور فرد، ۱۳۹۲، در این کتاب، با دقت تمامی سخنان ایشان در این زمینه استخراج شده و در سیزده بخش با عناوین، ضرورت ارائه ی الگوی صحیح در حیات انسانی، فاطمه ی زهرا (س) الگوی جامع زن و حیات انسانیت حضرت فاطمه زهرا (س) و عرصه ی خانوادگی، عرصه ی مجاهده ی سیاسی و اجتماعی و...

دسته بندی و ارائه شده است. در مقاله: فاطمه زهرا (س) الگوی حضور اجتماعی سیاسی زن مسلمان، نگارنده: مجتبی عطارزاده، ۱۳۸۷، در این مقاله، به حضور اجتماعی سیاسی زن مسلمان از جمله فاطمه زهرا (سلام الله علیها) پرداخته است. در مقاله: در جستجوی نقش اجتماعی و پایگاه زن مسلمان، نگارنده: فاطمه صفری، ۱۳۷۰، در این مقاله، تلخیصی از کتاب الگوی اجتماعی، نقش یا نگاه زن مسلمان در جامعه اسلامی براساس دیدگاه امام خمینی (ره) در این چارچوب به نگارش درآمده است. در مقاله: بانوان و الگوهای رفتاری حضرت زهرا (س) در نقش همسری، نگارنده: فریبا یوسفی، ۱۴۰۰، در این مقاله، به بیان سیره و رفتار عملی بانوی نمونه اسلام در خانه و خانواده و در ارتباط با همسر و فرزندان خویش است، تا زنان امروزی که از ارزش ها و فرهنگ اصیل اسلامی فاصله گرفته اند یا آن را به دست فراموشی سپرده اند، زندگی این بانوی بزرگوار را به عنوان یک سیره عملی و اسلامی الگوی خود قرار داده و به تاسی از آن بانو به رشد و کمال خود و خانواده کمک کنند تا جامعه ای پویا بسازند. این پژوهش، ابتدا به معنانشناسی مفهوم لغوی و اصطلاحی الگو، خانواده، جامعه پرداخته شده و در ادامه به راهکارهای دستیابی به الگوی زن مسلمان موفق در ایفای نقش های اجتماعی پرداخته ایم. هدف از این پژوهش، راهکارهای دستیابی به الگوی زن مسلمان موفق در ایفای نقش های اجتماعی است. که به بیان مفهوم الگوی زن مسلمان موفق در ایفای نقش های اجتماعی می پردازد. بر این اساس ما در این پژوهش درصدد پاسخ به سؤالاتی هستیم که بیانگر و روشن کننده این تحقیق باشند ازجمله:

۱- راهکارهای دستیابی به الگوی زن مسلمان موفق در ایفای نقش های اجتماعی چیست؟

۲- مبانی قرآنی حضور اجتماعی زنان چیست؟

۱- مفهوم شناسی

قبل از شروع بحث به معنانشناسی واژه های کلید متن می پردازیم.

۱-۱- الگو

برای مفهوم الگو که معادل واژه قرآنی «اسوه»، به معنای نزدیکی با آن را دارد، در لاتین دو کلمه «pattern» و یا «Model» به کار می روند. در تعریفی از الگو «pattern» آمده است: «طرح و نمونه ای از شکل یا اشیاء، یا موردی از رفتار و اخلاق می باشد که با آن می توان ساخت بدنی، رفتاری و ساخت واژه ها را مشخص کرد.»^۱

^۱ سبحانی، الگوی جامع شخصیت زن مسلمان، ص ۸۲.

در تبیینی دیگر، الگو به عنوان مدل یا نمونه، شکل‌دهی یا گروه‌بندی اجزاء و یا عناصر به صورت ساختاری و پیوسته ذکر شده است و اجزاء هر چند از هم قابل تفکیک هستند، اما مجموعاً کل به هم پیوسته و منسجم مورد تأکیدی را به وجود می‌آورند که به منزله طرح و نمونه تلقی می‌شود. گاه این واژه به عنوان معیار و نمونه ایده‌آل که ارزش تقلید کردن دارد مطرح می‌شود.^۱ در جامعه‌شناسی نیز الگو یا مدل به طریقه‌ای تجربیدی برای نمایاندن روابط و پیوندهای متقابل میان پدیده‌های اجتماعی اطلاق می‌شود.^۲ مدل‌های اجتماعی با ساده‌سازی عناصر و مؤلفه‌های دخیل و فروکاهشی روابط و مناسبات به روابط اصلی و اثرگذارتر، پژوهشگر را در یافتن عوامل و ریشه‌های اصلی پدیده مدد می‌رساند.^۳ با توجه به تعاریف ذکر شده از الگو، شاخصه‌هایی را می‌توان برای آن ذکر کرد که عبارت‌اند از:

۱- الگو، مصداق و نمونه عینی از اصول و ارزش‌ها است. آنچه از منابع و حیانی از نظام اسلامی بیان شده، اصول، معارف و ارزش‌های ثابت و جاودانی است و آن‌ها به خودی خود به شرایط خاص اجتماعی «عصر کنونی» یا مناسبات تاریخی ارتباط ندارند، بلکه الگو، نشان‌دهنده این نکته است که آن ارزش‌های ثابت در هر دوره تاریخی و اجتماعی بر کدامین رفتار، روحیات و یا قوانین تطبیق‌پذیر است.

۲- الگو نه تنها به مصداق یا تعیین خارجی نظام شخصیت گفته می‌شود، بلکه به بهترین مصداق و نمونه عینی اطلاق می‌گردد. به این ترتیب، الگو در عین حال که ناظر به عینیت بیرونی است، همواره با واقعیت‌های جاری و بالفعل فاصله داشته و به عنوان الگوی مطلوب و سرمشق برنامه‌ریزی برای تغییر وضع موجود به کار می‌رود.

۳- الگو، علاوه بر نقشی که در تعیین وضعیت مطلوب و جهت‌گیری حرکت دارد، در تحلیل شرایط موجود نیز به کار می‌آید.

۴- الگو نیز همچون نظام، یک سیستم است که ویژگی‌های عمومی سیستم را دارا می‌باشد. از این رو، ساختار الگو اصولاً یک ساختار سیستمی است.

^۱ همان، ص ۸۵.

^۲ همان.

^۳ همان.

۵-واژه اسوه در قرآن به مفهوم مقتدا یا در پی رفتن در جایی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) را به عنوان اسوه حسنه دانسته و در جایی، حضرت ابراهیم (علیه السلام) و همراهان ایشان را اسوه حسنه معرفی می نماید.^۱

ارتباط اسوه با تربیت ربوبی که در سلسله هستی از خداوند آغاز می شود و تا انسان های عادی ادامه می یابد و نیز پیوند الگوسازی با تولی به معنای سرپرستی روحی، ذهنی و رفتاری انسان در بعد فردی و اجتماعی و نقش «ائمه نار و ائمه نور» در تحولات فردی، اجتماعی و خروج از ظلمات به نور در درک مفهوم الگو و الگو گیری قابل توجه است.^۲

در نتیجه، مفهوم مد نظر ما از «الگوسازی» در این پژوهش عبارت است از بهترین نمونه ای که عینی نیست، اما شاخصه های آن قابل تحقق و ترسیم برای جامعه اسلامی است.

۲-۱- خانواده

خانواده در لغت به معنای سپر آهنین است و برای مرد نیروی مطمئن می باشد.^۳ و در جای دیگر خانواده به معنای عشیر و خاندان او است چراکه با ایشان قدرتمند می شود.^۴ بنابراین نظریه خانواده تنها در حوزه و قلمرو فرزندان و خانواده مرد نیست بلکه شامل نزدیکان و خویشاوندان او که با آنها قدرتمند می شود نیز می باشد.

۱-۳- خانواده در اصطلاح

کوچک ترین نهاد اجتماعی است که از ازدواج شرعی زن و مرد حاصل می شود و با فرزند تکمیل می یابد که پس از ازدواج حقوق متقابل جدیدی بین افراد این نهاد شکل می گیرد.^۵ بنابراین تعریف خانواده شامل زن و شوهر، فرزندان و خویشاوندان ایشان است و با این معنا همسویی دارد؛ اسلام برای تمام افراد در مقابل خانواده، قوانین و سنت های خاص اعم از حقوق و وظایف تربیتی وضع کرده است و ایشان را ملزم به انجام آنها ساخته است.^۶

۴-۱- جامعه

^۱ احزاب: ۲۱.

^۲ سید رضی، نهج البلاغه، ص ۲۱۵.

^۳ فیروزآبادی، قاموس للمحیط، ج ۲، ص ۱۲۸.

^۴ سالاری فرد، نظام خانواده در اسلام، ص ۱.

^۵ جلالی، خانواده تراز در اندیشه اسلامی، ص ۱۲.

^۶ سالاری فرد، نظام خانواده در اسلام، ص ۲.

های مورد نظر به نتیجه مطلوب منتهی و در عمل با شکست روبه رو شود و همچنین سیاست ها در سطح کلان باقی بماند.^۱

۳-۵- تعامل نهادهای مختلف

یکی از چالش های جدی در عقیم ماندن و به نتیجه نرسیدن فعالیت ها و برنامه هایی که با هدف سیاستگذاری و یا کاهش آسیب ها انجام می شود، موازی کاری و عدم همکاری ارگان های مختلف در کشور است. حال آن که با تقسیم وظایف و همکاری، می توان اقدامات موثر و فعلاتری برای آسیب دیدگان انجام داد.^۲

۴-۵- عدم خنثی سازی فعالیت ها

یکی دیگر از نکات مهم برای رسیدن به اهداف مهندسی فرهنگی عدم خنثی سازی فعالیت ها و سیاست های کلان در سطح اجرایی است. به عنوان مثال شفيعی بیان میکند که رسانه های دیداری و شنیداری جمهوری اسلامی تاکنون از ارائه یک چهره موفق از زن مسلمان ایرانی عاجز بوده و در سریال ها و فیلم هایی که ارائه میدهند تنها به ارائه چهره های کلیشه ای منفعل از زنان و دختران بزک کرده ای که درگیر عشق های مثلثی و گاه زنجیره ای میشوند، بسنده کرده اند. این در حالی که در سال های اخیر شاهد بسیاری از سریال های خارجی از زنان چهره هایی فعال، مثبت و با انگیزه به تصویر کشیده است که از جمله میتوان به سریال هایی چون بازگشت به خانه، پزشک دهکده، جواهری در قصر و حتی پرستاران اشاره کرد.

در واقع، اگر هدف ما در مهندسی فرهنگی تربیت و نقش آفرینی موثر و غیر آسیب زا در جامعه است، این مهم در فرآیند جامعه پذیری در مدرسه، دانشگاه، رسانه ها باید انعکاس یابد.^۳

۵-۶- نظارت دولت

یکی دیگر از پیش نیازهای مهندسی فرهنگی، وجود نظارت بر دستورالعمل ها و برنامه هایی است که در حوزه مهندسی فرهنگی تنظیم شده است البته باید به این نکته توجه کرد که دخالت مستقیم در امر سیاست گذاری ساز و کار اجتماعی و خود تنظیمی جامعه را برهم می زند، در این باره دکتر مختاریان پور می گوید: به نظر من سیاست های دولت در عرصه سیاست گذاری زنان، نباید به صورت

^۱ البرزی، راهکارهای اجرایی حضور زنان در برنامه ریزی های کلان کشور از دیدگاه زنان توانمند دانشگاهی، ص ۷-۲۷.

^۲ ادیبی، حسین و دیگران، نظریه های جامعه شناسی، ۱۳۵۸.

^۳ ناظمی اردکانی، مبانی و چگونگی ترسیم نقشه مهندسی فرهنگی کشور، ۱۳۹۰.

دخالت مستقیم و کامل باشد و نه رها سازی کامل باید به صورت مداوم، نظارت و کنترل داشته باشد ولی قواعد شخصی، حریم شخصی، آزادی شخصی نیز به رسمیت شناخته شود.^۱

نتیجه گیری

در ادبیات علوم اجتماعی، «حضور» به معنای نقش تاثیرگذار فرد در فرآیند زندگی جمعی است؛ اعم از این که این نقش در فضای خانه یا بیرون از آن انجام پذیرد؛ درست به همین دلیل است که نقش‌ها و مسئولیت‌های خانوادگی در منظر برخی جامعه شناسان از اساسی‌ترین نقش‌های اجتماعی به شمار می‌روند. از سوی دیگر، مردان نیز همراه ایفای نقش‌های اجتماعی، مسئولیت و جایگاهی مهم و تأثیرگذار در کانون خانواده برعهده دارند، در نتیجه محدود ساختن زن به دنیای اختصاصی صحیح نیست؛ چرا که این حریم در پیوند با حریم اجتماع معنا می‌شود.

با تأکید بر چنین پیوندی، درحالی که اسلام صلاحیت زنان برای دستیابی به بالاترین مراتب کمال را مورد تأیید قرار داده است، زنان را در مقابل مسایل جامعه خنثی و منفعل نخواسته، برعکس قایل به اهتمام همگان به امور مسلمانان، امر به معروف و نهی از منکر است. از این‌رو و با عنایت به حقوق سیاسی شهروندان در قاموس سیاست اسلامی که نظارت بر حسن کارکرد مدیران عرصه قدرت است، حضور و مشارکت رنگ جنسیت نمی‌تواند به خود بگیرد که این مهم در عمومیت خطاب‌های دینی در باب فریضه امر به معروف و نهی از منکر آشکارا دیده می‌شود.

الگوی رفتاری پیامبراعظم در تبیین تکلیف مداری زن و مرد در امور مشترک ناظر به هویت انسانی، حضور همگان در عرصه سیاسی را ایجاب می‌نمود و گرچه در زمینه حضور زنان رعایت ضوابط و حدودی به لحاظ حفظ شأن و مقام انسانی آنان مورد تأکید بود، اما این مسأله تغییری در اصل موضوع حضور ایجاد نمی‌کرد. عملیاتی شدن آموزه‌های نبوی در حفظ کرامت و شأن والای انسانی زن در عین حضور و بطلان ابدی ادعای محدود نمودن زن در نگاه اسلام به عرصه خصوصی را باید در رفتار سیاسی- اجتماعی دخت نبوت حضرت فاطمه زهرا(س)، به نظاره نشست.

فاطمه زهرا علیهاالسلام، در دوران زندگانی خویش دو گونه تجربه می‌آموزد و سنت او و قرائتی که از دین ارائه می‌کند، محصول این دو نوع تجربه یعنی تجربه درونی و بر فراز آن تجربه بیرونی می‌باشد. سنت فاطمی به مرور در بستر این دو تجربه، تفصیل بیشتری می‌یابد تا آن جا که فراتر از جنسیت، ناظر به هویت انسانی زن است. در تجربه درونی خویش، الهام و رؤیا و عروج و مراقبه و تفکر و نیایش و

^۱ همان.

اخلاق داری و.... دارد و در تجربه برونیش نیز در دوره‌های گوناگون، برای پدر، مادری می‌کند، همراه و رفیق جماعت دینداران و راهبر خویش است، در ساخت مدینه همپایی می‌کند، تدبیر منزل را بر عهده دارد، با علی همراه می‌باشد، به جنگ می‌رود، در امور سیاسی فعالیت و مشارکت می‌ورزد، با دشمنان شدت و صلابت دارد، دوستان نادان و مدعیان همراهی، اما ناتوان، را نمی‌پذیرد، دوستی دوستان را پاس می‌دارد و امام و رهبر می‌پروراند و بدینگونه، برای «زن الگو» با این تجربه‌ها و حضورهای بیرونی، سنت او جامعیت و تفصیل بیشتری می‌یابد و اجمال‌های بسیاری از قرآن و سنت پیامبر را به تفصیل می‌آورد.

منابع

*قرآن کریم

- ۱- ادیبی، حسین و دیگران، نظریه های جامعه شناسی، نشر: دانژه، چاپ: پنجم، ۱۳۵۸.
- ۲- البرزی، شهلا، راهکارهای اجرایی حضور زنان در برنامه ریزی های کلان کشور از دیدگاه زنان توانمند دانشگاهی، زن در توسعه و سیاست، ۱۳۸۷.
- ۳- امینی، ابراهیم: بانوی نمونه اسلام فاطمه زهرا (علیه السلام)، قم، دارالتبلیغ اسلامی، ۱۳۴۹.
- ۴- جواد آملی، عبدالله، زن در آینه جلال و جمال، تهران، مرکز نشر فرهنگی رجاء، ۱۳۶۹.
- ۵- جلالی، مرضیه، خانواده تراز در اندیشه اسلامی، تهران امتداد حکمت، چاپ اول، ۱۴۰۱ ش.
- ۶- سبحانی، محمدتقی، الگوی جامع شخصیت زن مسلمان، تهران: مطالعات و تحقیقات زنان، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ش.
- ۷- سید رضی، شریف، نهج البلاغه، مترجم: محمد دشتی، قم: فرایض، چاپ سوم، ۱۳۸۵ ش.
- ۸- سالاری فر، محمدرضا، نظام خانواده در اسلام، تهران: نشر هاجر، چاپ دوم، ۱۳۸۸ ش.
- ۹- شهیدی، سید جعفر، زندگانی فاطمه زهرا (علیه السلام)، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چ دهم، ۱۳۶۵.
- ۱۰- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، قاموس للغه، بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول، ۱۴۱۵ ق.
- ۱۱- قاضی، نعمت‌الله، اسرار سیاسی اسلام و بررسی زندگی زهرا بتول و فرزندان، تهران، پیروز، ۱۳۴۹.
- ۱۲- کارل، الکسیس، انسان موجود ناشناخته، ترجمه عنایت، تهران، شهریار، چ ششم، دکترای علوم سیاسی و عضو هیات علمی گروه معارف اسلامی دانشگاه هنر اصفهان، ۱۳۵۴.
- ۱۳- لرستانی، فریبرز، جنبش اجتماعی زنان ایران، پژوهش زنان، شماره: ۶، ۱۳۸۲.
- ۱۴- مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، ترجمه محمد جواد نجفی، تهران، اسلامیه، ۱۳۵۴.
- ۱۵- مغازلی، علی بن محمد، مناقب آل ابی طالب، ترجمه شهاب الدین مرعشی نجفی، طهران، المكتبة الاسلامیه، ۱۳۹۴ ق.
- ۱۶- مکارم شیرازی، ناصر، زندگانی حضرت فاطمه زهرا (علیه السلام)، تهران، میقات، ۱۳۶۶.
- ۱۷- مطهری، مرتضی، جامعه و تاریخ، ج ۵، نشر: صدرا، چاپ: یازدهم، ۱۳۷۷.

- ۱۸- معین، محمد، فرهنگ معین، ج ۱، نشر: زرین، چاپ: سوم، ۱۳۸۶.
- ۱۹- هندی، علاءالدین، کنز العمال، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۰۹ق.
- ۲۰- ناظمی اردکانی، مهدی، مبانی و چگونگی ترسیم نقشه مهندسی فرهنگی کشور، نشر: آوای نور، ۱۳۹۰.